

A „népi írók” mozgalmáról

A marxista–leninista filozófiai hagyomány sok eleme nem csak történeti érdekességgel bír. Vannak olyan aktualitásai is, amelyek kiállják az idő próbáját, érdemes ezért kiemelni a feledés homályából, hogy mai világunk kérdéseit a megfelelő történeti perspektívába helyezhessük. Bimbó Mihály filozófus ebben az évben lenne 80 éves. A szerkesztőség a Dokumentum rovatban bocsátja közre a népi írók mozgalmának általa írt jellemzését. Konceptiója a maga korában erős ellenállásba ütközött a párton belüli „nemzeti oldal” képviselőinél.

Tejes terjedelmében közöljük alábbi tanulmányát, amely a mozgalom keletkezését és periodizációját taglalja, majd ehhez válogattunk karakteres részeket, jellemzéseket más tanulmányaiból. Jellegzetes szellemi tendenciákhoz, irodalom- és politikatörténeti fejleményekhez kerülünk közelebb: népiség, magyarság, harmadik út és a sajátos magyar külön út igénye, a minőség forradalma, magyar élet, paraszti sors, értelmiség, munkásság...

A problémakör mai „aktualitása” elgondolkodtató következtetésekre ösztönöz.

A szerkesztőség

Történeti szempontok a „népi írók” mozgalmának megítéléséhez

(Alföld, XVIII. évf. 1. szám, 1967. január, 53–61.)

Közismert dolog, hogy a „népi írók” mozgalma nem egyszerűen irodalmi mozgalom. Ezt világosan mutatja ezen mozgalom szellemi termékeinek sokoldalú elemzése. Ugyanilyen véleményt formál a mozgalomban első, marxista igénnyel fellépő, jelentős értékelője, Révai József is.¹ Ebben az értékelésben a későbbi elemzők és bírálók is általában megegyeztek. (Lásd pl. Lukács György idevonatkozó tanulmányait, K. Nagy Magda: *A Válasz* c. tanulmányát stb.) Az MSZMP KB Kulturális elméleti munkaközösségének állásfoglalása a „népi” írókról szintén a mozgalom eszmei-politikai jellegét emeli ki, a következőket írva:

„a »népi« írók mozgalma jelentős szépirodalmi tevékenységet felmutató politikai mozgalom, amelynek alapvető eszmei jellemvonása egy erős nacionalizmussal telített »harmadikutas« koncepció az imperializmus és a szocializmus világméretű küzdelmében, egy nem létező harmadik útnak, a »külön magyar útnak« hamis illúziója.”² Maguk a mozgalom résztvevői is – ki több, ki kevesebb világossággal – kifejezik azt, hogy sokkal többről van szó, mint irodalmi mozgalomról.³ Ezt magával Németh Lászlóval is bizonyíthatjuk, aki a mozgalom társadalmi-politikai-eszmei programját a következőkben foglalja össze: „Társadalomban: népi középosztály; gazdaságban: kertgazdaság; belpolitikában: magyar radikalizmus és minőségelv; külpolitikában: kelet-európai kis népek összefogása; művelődésben: mély magyarság; vallásban: a keresztény vallásos érzés magyar formái.”⁴ Véleménye szerint mindez együttesen biztosítaná Magyarország magyarrá válását. Végül: a Márciusi Front 12 pontja is bizonyítja, hogy a „népi írók” mozgalma több, gazdagabb, sokoldalúbb mint egy irodalmi mozgalom.⁵ A programok tartalmi elemzése a továbbiakban még teljesebben bizonyítja, hogy e mozgalom felvetette a korabeli magyar társadalom alapvető kérdéseinek egész sorát. Ebben az összefüggésben utalok a mozgalom balszárnyán álló Erdei Ferenc egyik megállapítására, melyben hasonló álláspontot foglal el. „Egyeztünk abban politikailag, hogy mind »ellenzékiek« és mind radikálisok voltunk. Tehát alapjaiban kritizáltuk a meglévő társadalmi-politikai rendet és gyökeresen másfajta kívántunk helyébe.”⁶ Mindez egyértelműen igazolja, hogy a „népi írók” azzal az igénnyel léptek fel, hogy választ adjanak a magyar társadalom fejlődésének korabeli kérdéseire és eszményeiknek megfelelően megreformálják az adott társadalmat.

Ily módon jogos az az igény, hogy a „népi írók” mozgalmának ideológiáját filozófiai-logikai elemzésnek vessük alá, miközben eltekinthetünk attól, hogy a mozgalom részletekbe menő történetét is belefoglaljuk a vizsgálódásba. Ugyanakkor az ilyen ideológiai jellegű elemzés lehetővé teszi, hogy elvonatkoztassunk a szépirodalmi művek analízisétől és a figyelmet az adott eszmerendszert viszonylag tiszta formában kifejező tanulmányokra és publicisztikai művekre koncentráljuk. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a „népi írók” ideológiája szépiírói működésüket értetlenül hagyja. Ezen művek elemzése azonban olyan területekre vezetne bennünket, amelyek messze túllépnék e tanulmány kereteit.

Napjainkban a „népi írók” ideológiája elemzésének nem csupán történeti értelme van. Már maga az a körülmény, hogy saját korában a mozgalom jelentős hatást gyakorolt olyan társadalmi rétegekre és egyénekre, akik később többé vagy kevésbé aktívan bekapcsolódtak a szocializmus építésébe, továbbhordozva magukban ezen mozgalom ideológiájának néhány eszmeileg le nem küzdött téves elemét, indokoltá teszi a „népies” ideológia kritikai elemzését és túlhaladását.

Az objektív társadalmi fejlődés, a történelem ma már a „népi írók” mozgalmának pozitív kérdésfelvetéseit is túlhaladta, mégis ezen ideológia

egyres elemei ma is felbukkannak, adott esetekben retrográd politikai álláspont kifejezőiként is. A „harmadikutas” illúziókkal, a nacionalizmussal végérvényesen még ma sem számoltunk le és ebben az összefüggésben is jelentkezik a „népies” ideológia hatása. Mindezen mozzanatok együttesen napjainkban is időszerűvé és szükségessé teszik a mozgalom ideológiájának bírálatát. Ebben is konkretizálódik az az általános megfogalmazás, hogy „a szocializmus építésének nélkülözhetetlen feltétele az ideológiai munka”.⁷

A mozgalom szervezeti előzményei közül utalnunk kell néhány, főleg az ellenforradalomból kiábrándult fiatal értelmiségiek által létrehozott társaságra, klubra. Ezekben merül fel néhány olyan törekvés, gondolat, amelyet a „népi írók” mozgalma átvesz és kifejleszt.

Jelentős ezek közül a felvidéki Sarlós-mozgalom. Balogh Edgár szerint a mozgalom „helyi és nemzedéki jelleggel indult” és útja során „a polgári középosztály lelki nyavalyáiból, a vidék kispolgári és paraszti elmaradottságának átkai közül a kommunista világnézethez vezetett el”.⁸ A mozgalom közvetlenül regós cserkészettel kezdődött, majd a néppel, mindenekelőtt a parasztsággal való kapcsolat kiszélesíti látókörüket, a társadalmi valóság tényeinek feltárására ösztönzi őket. A társadalmi valóság tényei, valamint a marxista eszmék és a Kommunista Párt befolyása viszonylag gyors balratolódást eredményezett. „Életemmel és egy nemzedék értelmi gárdájának történetével igazolom, hogy a humánom becsületéért sokfelől lehet startolni (kereszténységből, szabadelvűségből, paraszti népiségből, nacionalizmusból, szociáldemokráciából, pacifizmusból is, mint az 1920-as évek fiataljainak legjava), de megtalálni a humánom valóságát, érvényesíteni a legszebb emberi eszményeket nem lehet másutt, mint kommunisták között.”⁹

A Sarlós-mozgalom társadalmi tartalma abban van, hogy a magyar értelmiség egy része kiábrándul az uralkodó osztály politikájából, kezd attól elfordulni és olyan új társadalmi erőt keres, amely megoldhatja az alapvető társadalmi kérdéseket és ezzel együtt az értelmiség problémáit is. Természetesen először a fiatal generáció kezd tájékozódni, így a kérdések elsőként mint nemzedéki problémák merülnek fel. Ez az erjedés „kisebbségi” területemen könnyebben indulhatott meg, hiszen ott a régi magyar uralkodó osztály országos méretekben elvesztette vezető szerepét, s így ezen osztály politikájának következményei világosabban és szemmel láthatóbban kerülnek napvilágra. Másrészt itt a magyar értelmiség mögött álló társadalmi bázis meggyengül, ez pedig ismét csak az új tájékozódás felé viszi az értelmiség jobbait. Fábry Zoltán írja 1929-ben: „A kisebbségvédelem elsősorban szociális munka; nem nacionalizmus determinálja, de tisztára szociális helyzete, amiből világosan következik, hogy csak az általános szociális megoldás küszöböll ki ezt a részjelentkezést is. Jelen esetben a kisebbségvédelem az első szociális munka, amire az ifjúság – a szlovenszkói dzsentripolitika tízéves abszolút sikertelensége és bűne után – ráhibázott. Célt talált, értelmet, és kiadta

a jelszót: ki a falura! Ereje és hibája a naivság, mely azt hiszi, hogy valami sose voltat próbálgat, hogy végre feltalálta a parasztot, és csak vele kapcsolatban a szocializmust. Holott csak évtizedes nemtörődömséget próbál elkésetten helyreütni.”¹⁰ A mozgalom balratolódását és társadalmi értelemben vett eredményeit 1930-ban írott cikkében Balogh Edgár így értékeli: „Megszületett annak az új kisebbségi magyar értelmiségnek a magja, amely már nem magát tartja magyar történelmi erőnek, hanem a dolgozó osztályok feltörekvésében látja az új történelmiséget. Az értelmiség csupán az új történelmi erőkhöz való viszonyán, tehát a parasztság és munkásság osztályérdekeinek szolgálatán keresztül válhatik maga is építő részesevé az emberi haladásnak.”¹¹

A másik megemlíthető mozgalom szintén kisebbségi területen indul meg és fejlődik ki. Ez az Erdélyi Fialatok c. folyóirat körül kialakult s e néven ismert politikai mozgalom. Kialakulásuk feltételei közül a „kisebbségi” helyzet nagyjából megegyezik azzal, amelyet a Sarlós-mozgalommal kapcsolatban jeleztünk. Ez a mozgalom kezdetben a főiskolai ifjúság szervezkedése és a transzilvánizmus folytatóinak tekintették magukat. Célul tűzik ki a magyarság megőrzését és közvetlenül ilyen megfontolásból fordulnak a nép széles rétegei, mindenekelőtt a falu felé. Végeznek falukutató szociográfiai munkát is. „Nálunk az erdélyi magyarság létérdeke, követeli és mind hangosabban a nép széles rétegeinek szervezését, nevelését.”¹² A mozgalom egy másik képviselője az ifjúsági szervezkedés értelméről ezt írja: „A falusegítésnek és a tanoncmunkának rá kell irányítani az erdélyi magyar ifjúság figyelmét arra, hogy a magyar jövőt a dolgozó osztályok feltörekvésében lássa. Ennek az új történelmiségnek pedig csak az az intellektuel ifjúság lehet építő részese, amelyik a maga hivatását a jövő társadalmában a dolgozó osztályok szolgálatában találja fel. Minden szervezkedésnek és mozgalomnak csak akkor van jogosultsága, ha az a tömegek, a nép érdekében történik.”¹³ Ezek az állásfoglalások rendkívül fontosak, jelzik azt az utat, amelyen az értelmiség egyes csoportjai közeledtek a nép felszabadításának koncepciójához.

Az Erdélyi Fialatok mozgalma azonban nem volt egységes. Egyes képviselői továbbmennek a fent jelzett úton és hamar eljutnak a forradalmi munkásmozgalomhoz. Más jelentős képviselői pedig egy sajátos harmadik utat keresnek, el akarják magukat határolni mind a bal-, mind a jobboldaltól. „Nekünk semmiképpen sem szabad a marxista-kapitalista háború malomkövei között felőrlődnünk. Nem engedhetjük, hogy riadtságunkat, fejvesztettségünket kihasználva, mindkét oldal minket játszódjon ki ellenfelével szemben. Nekünk belső autonómiára van szükségünk.”¹⁴ Az előbb említett mozzanatok mellett figyelemre méltó ebben a nyilatkozatban, hogy maga a mozgalom egyik központi alakja riadtságukról, fejvesztettségükről beszél, ami erről az oldalról is alátámasztja azt, hogy ez a mozgalom is bizonyos kiábrándulásból keletkezik.

Az Erdélyi Fialatok mozgalma kapcsolatot, azonosságot lát Németh László *Tanújával*, illetve annak szellemével is. „az Erdélyi Fialatok azon-

ban, amely mindig a keresést, az erőnk és helyzetünk számbavételét, világnézetünknek és feladatainknak annak alapján való kialakítását hirdette, csak önmagának igazolását és rokon törekvéseket találhat a Tanú módszerében.”¹⁵

E két, kisebbségi területen kifejlődött mozgalomhoz néhány vonatkozásban hasonlóságot felmutató csoportosulás: a Szegedi Fiatalok. Ez a csoportosulás kezdetben a tényleges helyzet megismerését tűzi ki célul, majd ebből a csoportból nőtt ki a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma. Ez a mozgalom művészeti, irodalmi és társadalomtudományi csoportosulás volt. Programként tűzik ki a falukutatást, a parasztság „helyzetének megismerését és művészeti eredményeinek felszínre hozását. A mozgalom tagjainak egy része kapcsolatba kerül az illegális forradalmi munkásmozgalommal, majd később az antifasiszta ellenállásban is szerepet játszik. Ortutay Gyula írja ezzel kapcsolatban: „Ha nem is íróként, de mint néprajzi kutatónak a két világháború között némi részem volt ebben a mozgalomban.” A Szegedi Fiatalok munkáját már 1935 után „...egyre több szál kötötte a munkásmozgalomhoz.”¹⁶ Ezek a mozgalmak közösek abban, hogy az ellenforradalomból kiábrándult, döntően kispolgári és paraszti származású értelmiség útkeresését fejezik ki. Fejlődésükre több tényező hat. Egyrészt, a munkásmozgalommal és a Kommunista Párttal való közreműködés, valamint ezek eszmei hatása balratolódást eredményez körükben. Ezt reprezentálja a mozgalom jó néhány tagjának fejlődési útja. Ugyanilyen irányban hat az a körülmény, hogy nem maradnak csupán az ideológia szférájában, a szociográfiai munka, illetve e munka során nyert közvetlen élményeik rombolják azokat az illúziókat, amelyekkel terhelten e mozgalmak indulnak. Így tájékozódásuk főirányává a későbbiekben a forradalmi munkásmozgalom válik. Másrészt e tényezők mellett, részben társadalmi bázisuk következetlensége, részben ideológiai tisztázatlanságaik miatt, megmaradnak bizonyos osztálykifejtiséggel kapcsolatos illúziók is. Ez nyilvánul meg a mozgalom egyes képviselőinél meglevő „harmadikutas” elképzelések továbbélésében. Ugyanezen okok miatt egyes képviselőknél jelen van néhány nacionalista mozzanat, illetve ezzel összefüggésben a parasztsággal kapcsolatban is továbbélnek bizonyos illúziók. E feltételek együttesen ugyanakkor a forradalmi munkásmozgalomtól való távolmaradást, mint melléktendenciát eredményezik.

Az előzőektől némileg különbözött a 20-as évek közepén megalakult Bartha Miklós Társaság. Alapításában közvetlenül főleg az erdélyi származású egyetemi hallgatók vettek részt. Társadalmilag az elégedetlenkedni kezdő, változásokat óhajtó fiatal értelmiség szervezkedése volt. Az elégedetlenség azonban több irányú volt és lehetett, ezért a Társaság eszmei felfogásában és politikai célkitűzéseiben nem volt egységes. Kezdetben Szabó Dezső gyakorolt rájuk erős hatást, ideológiájukban fajmítoszt hirdetnek. A 20-as évek végén, a 30-as évek elején a Társaságban balratolódás megy végbe. Előterbe kerül egy baloldali

szárny, amely egyes képviselőiben a marxizmushoz közeledik. Egy másik radikalizálódó csoport kapcsolatba kerül Bajcsy-Zsilinszky Endre agrárpártjával.

E csoportok törekvéseikben ekkor radikális politikai és irodalmi célokat követnek. Földbirtokreformot követelnek, foglalkoznak az agrárproletariátus kérdéseivel, falukutató munkát végeznek. E törekvések jegyében ankétokat szerveznek, röpiratokat írnak és Bajcsy-Zsilinszky *Előőrs*ében agítálnak. „1932 márciusában Bajcsy-Zsilinszky Endre védelme alatt néhány társammal megszerveztük a Márciusi Fiatalok szemináriumát. Kiáltványt bocsátottunk szét, főpontjai a következők voltak: földreform, szabadságjogok, együttműködés a paraszt- és munkásifjúsággal, a dunavölgyi népek testvérisége, népfőiskolák szervezése, népkönyvtárak alapítása, történelmünk teljes újjáértékelése, végül pedig »a mai Magyarország szociális arculatának leplezetlen megmutatása«. Ekkor vetődött fel először »Magyarország fölfedezésének« a terve, munkaközösséget akartam teremteni a nagy feladat teljesítésére: feltárni, megmutatni az egészet, mivel a kormányzat szüntelen azzal védekezett, hogy csupán »kirívó« esetekre hivatkozunk, holott az országos helyzet volt kirívó.”¹⁷

Mindennek ellenére sem politikai, sem ideológiai értelemben nem beszélhetünk a Társaság egységéről ekkor sem. Maga Féja Géza írja a későbbiekben: „Ha az Előőrs számaint lapozgatjuk, nem lehet kétségünk afelől, hogy a jobb- s a baloldal keveredett hasábjain. De minden jelenséget vissza kell helyeznünk korába, éppen ebben rejlett az Előőrs jelentősége: jobboldali fedezettel baloldali »kifutásoknak« nyújtott lehetőséget. Félmunka volt ez? Lehetséges, de máskülönben a kormányzat már csírájában eltaposta volna.”¹⁸ Az egyik szárny politikai orientációjában a forradalmi munkásmozgalom felé fordul, a másik pedig a Bajcsy-Zsilinszky-féle agrárpárt felé. Magában a Társaságban 1932-ben a jobboldali vezetés jut uralomra és ettől kezdve a nagyszámú ellenforradalmi társaság egyike lesz, majd résztvevőinek egy kis csoportja a nyílt fasizmusig elmegy.

A Bartha Miklós Társaság tevékenységében a 30-as évek elején a gazdasági válság következtében kiéleződő társadalmi ellentétek nyilvánulnak meg és hatnak. A kiéleződött osztályellentétek, az uralkodó osztály válsága, a parasztság válsága és eltávolodása a rendszer vezető rétegétől, valamint a forradalmi munkásmozgalom fellendülése felveti a társadalmi és szociális kérdések egész sorát. Bár különböző osztályérdekek és célok alapján megfogalmazva, hol demagógiából, hol pedig a tényleges változtatás igényével, bekerülnek a közgondolkodásba a földreform kérdései, a szabadságjogok kiterjesztése és más égető társadalmi problémák. Ebben a helyzetben ténylegesen adott volt az a lehetőség, hogy a fiatal értelmiség két, ellentétes irányban tájékozódó csoportja formailag azonos, vagy majdnem azonos módon vesse fel a kérdéseket ugyanazon a helyen. Az egyik csoport, amelyik a szélsőjobboldalig jutott, kérdésfeltevései tartalmilag a szociális demagógiát szolgálták, vagy legalább is

segíthették azt. A másik csoport pedig e kérdésfeltevéseken keresztül a dolgozó nép, a baloldali politika felé közeledett. Ez a helyzet nemcsak egyes emberek megítélését nehezítette meg és adhatott félreértésekre okot, de ami a legdőntőbb, megnehezítette az ideológiai tisztázódást is.

Más szempontunkból kevésbé jelentős, reformtársaságok is vannak a 20-as években. Ezek közül megemlítem a Wesselényi Reform Klubot, amely mérsékelt reformokat tűz ki célul, és amelyet bizonyos mértékig a Bartha Miklós Társaság ellensúlyozására hoztak létre. Ideológiájának jelentős vonása a nacionalizmus volt. Végül meg kell említeni a Fiatal Magyarország Körét. E Kör a mérsékelt reformeszmék és a szociális valóság szemlélet igénye jellemzi. Mindkét társaságot jellemzi az útkeresés, de politikailag a Szekfű–Bethlen-féle reformkonzervativizmus irányába tájékozódnak. Ideológiájukban Szabó Dezső és Szekfű Gyula elkeveredett hatása jelentkezik. A „népi írók” tábora tehát nem előzmények nélkül szerveződött. A fentebb említett, társadalmi kérdésekkel foglalkozó, társaságok mellett még a táborra szerveződés előtt, a húszas években az irodalomban is jelentkezik egy új irány, amelyet szempontunkból azzal jellemezhetünk, hogy a társadalmi elégedetlenséget, közelebről a paraszti szegénységet, elnyomottságot jeleníti meg. Gondolunk itt Erdélyi József és Illyés Gyula verseire, Kodolányi János és Tamási Áron prózai írásaira. Németh László, a fiatal polgári értelmiség egyik legtehetségesebb tagja, felfigyel az irodalomban jelentkező új irányra és már ekkor az irodalomtól várja, hogy az létrehozza azokat az eszméket és műveket, amelyek felrázzák a nemzetet, megújítják azt és ezen az úton továbbra is biztosítják a nemzeti létet. „Magyarság a magyar állam helyett. Ez az a gondolat, melyen át a magyar író visszahajolhat elbocsátó közösségéhez. Csak a hamupipőkék pártján érdemes lenni s ez a nép a világ hamupipőkéje. Szláv, germán, és latin népek gyűrűjébe verve s letaszítva régi határaitól, féltérden várja a halálos csapást. Ezekben a kritikus percekben a magyar író görcsösen keresi népe létjogát. Fölfedezi erői nagy tartályát, a föld népét s fölfedezi életereje bizonyítékát, a magyar irodalmat. A magyar nép Európa egyik legszívósabb népe, mindent kibírt és sorsa, alkata, nyelve egy csodálatos, sejlő, de ki nem alakult kultúra humuszává rétegezte.”¹⁹

Ilyen előzmények után indul meg a „népi írók” táborra, mozgalomra való szerveződése. A táborra szerveződés a 30-as évek elején megy végbe. Ezt jelzik a következő tények és események: 1932-ben indul Németh László folyóirata a Tanú, 1933-ban megjelenik Illyés Gyula cikke az egykezésről, ugyanezen évben jelenik meg a Debreceni Káté, 1934-ben indul a Válasz, a következő évben megjelenik a Kelet Népe. A „népi írók” mozgalma sem a résztvevők osztályalapja, sem az átlagosságon túlmenő politikai program, sem pedig az ideológia szempontjából soha nem volt egységes. A történelmi és társadalmi körülmények változása hol egyik, hol másik csoportjukat helyezte előtérbe. A mozgalom egész történetét két nagy időszakra bonthatjuk: 1. A táborra szerveződéstől a

felszabadulásig. 2. A felszabadulás utáni szakasz. Itt csak az első nagy időszakkal foglalkozunk. Ez az 1945-ig tartó fejlődés további két nagyobb periódusra bontható: 1. Táborra szerveződésüktől 1938-ig, a Márciusi Front széthullásáig. 2. 1938-tól a háború végéig. Természetesen e főbb szakaszok további kisebb periódusra bonthatók.

Nyilvánvalóan nem véletlen, hogy a mozgalommá szerveződés éppen a 30-as évek elejére esik. Ebben egész sor belső és külső történelmi, politikai tényező játszik közre. A döntő belső körülmény az, hogy az 1929–1933-as világgazdasági válság alapjaiban megrázta az ellenforradalmi Magyarország gazdasági-politikai berendezkedését. Ez több következményhez vezet a társadalomban. Válságba jut az uralkodó osztály adott politikai rendszere. Kieleződnék az osztályellentétek, meglazulnak az osztályok közötti szövetségi kapcsolatok. A kormányzati rendszertől eltávolodnak az uralkodó osztályok számára tömegbázist jelentő középrétegek. Ez a válságos helyzet arra kényszeríti a különböző társadalmi rétegeket és csoportokat, hogy helyzetüket elemezzék és keressék a számukra legkedvezőbb kiutat. A mi elemzésünk számára ez különösen fontos következmény. Az uralkodó osztály kormányzati rendszerétől eltávolodott középrétegek között ott van ugyanis az értelmiség egy csoportja, amely a tájékozódás során a parasztsághoz közeledik, mint olyan társadalmi bázishoz, mely megoldhatja a magyar társadalom problémáit.

A mezőgazdasági válság következtében a parasztság jelentős tömegei is eltávolodnak a kormányzati rendszertől, s politikai mozgalmaikban, de írón keresztül is megoldást keresnek a válságos helyzetben. E válság következtében ismét napvilágra kerül a nagybirtokrendszer megváltoztatásának szükségessége, felmerül és vitára kerül a földreform kérdése.

A válság az uralkodó osztályt is arra kényszeríti, hogy bizonyos változtatásokat eszközöljön kormányzati rendszerén, hatalma fenntartása és megszilárdítása érdekében. Ennek egyik legdöntőbb feltétele az volt, hogy a kormányzati rendszertől eltávolodott tömegeket valamilyen formában újból felsorakoztassa az uralkodó osztály mellé, és ezzel egyben az aktivizálódó tömegeket is fékezze. Ebben nem mellékes szerep jutott a középrétegek ideológiai befolyásolásának és a szociális demagógia korábban nálunk nem ismert kiterjesztésének.²⁰

E belső helyzethez az eddigieknél nem kevésbé lényeges mozzanatként járult az, hogy „a munkásosztály már kiheverte az 1919-es Tanácsköztársaság leverésének következményeit, gyülekeztette erőit, és kezdte befolyását kiterjeszteni a nem proletár dolgozó rétegek között is.”²¹ Ez a tényező még inkább arra inspirálta az uralkodó osztályt, hogy a közbülső rétegekkel való szövetségét valamilyen módon megerősítse.

A külső tényezők közül egyet emelünk ki, nevezetesen a hitleri fasizmus uralomra jutását Németországban, amelyet egyben úgy értékelhetünk, mint a nemzetközi munkásmozgalom jelentős vereségét.

Ebben a helyzetben a „népi írók” mozgalmát úgy tekinthetjük, mint két objektív társadalmi tendencia összefonódásának ideológiai, irodalmi és

részben politikai kifejeződését. Az egyik tendencia a polgári értelmiség válsága, illetve egy részének a „nép”-hez, közelebből a parasztsághoz való fordulása. A másik tendencia a parasztságnak az uralkodó rendszerrel való szembenállása, az a törekvése, hogy a „nemzet” részévé váljon, az ország „parasztországgá” való átalakítására irányuló törekvés. A mozgalom tehát a rendszertől eltávolodott és részben azzal szemben álló középrétegek egy részének elégedetlenségét fejezte ki. Erre a társadalmi háttérre, legalábbis annak döntő mozzanatára utal Kállai Gyula: „A parasztság elégedetlenségének, rendszerrel való szembenállásának adtak hangot a háború kitörése előtt az úgynevezett »népi írók«. Mozgalomuk társadalmi hátterét a parasztság, főleg az úgynevezett hárommillió koldus embertelenül súlyos szociális helyzete képezte. A falukutató írók célja a politikai képviselet nélkül maradt parasztság vezetése és felszabadítása volt. Programjukban az első helyet a radikális földreform foglalta el s végeredményben a parasztdemokrácia kiharcolására s a parasztszország megteremtésére törekedtek.”²² Ilyen feltételek között növekszik a mozgalom hatása, különösen az értelmiségi ifjúság és annak egyes szervezetei körében. (Soli Deo Gloria, Pro Christo Diákok Háza stb.) Kovács Imre írja saját indulásáról, de egyben tükrözve a fent említett helyzetet és hatást is: „Az egyetemen meggyőződtem arról, hogy igazam van: ösztönösen a parasztság felé hajoltam vissza. Akkor már sokat beszéltek és írtak újságokban, folyóiratokban, könyvekben, társaságokban, kávéházakban és mindenütt, ahol csak megszólalhattak az emberek a parasztságról és a faluról. Származásom, gyerekkori emlékeim és meglátásaim köteleztek: nem sokat haboztam, tudtam, hogy hol a helyem. Az elhatározó impulzust a Pro Christo Keresztyén Evangéliumi Diákszövetség főiskolai internátusában eltöltött éveim adták meg.

Csodálatos hely ez a Hársfa utcai diákotthon. Az ország minden részéről és a társadalom minden rétegéből rekrutálódik a bentlakók serege. Falai között állandóan erjedés van. Talán merész a megállapításom, hogy ebben az amerikai diákoktól a magyar diákoknak adományozott öreg házban történelem készül, de van benne valami... Innen indult el annak idején a Bartha Miklós Társaság, itt alakult meg az első kollektív falukutató csoport Magyarországon és itt ringatták a Márciusi Front bölcsőjét is. Az utóbbi kettőnél már én is ott voltam.”²³

A hatás azonban másfelé is megnőtt. Nem éreketlen itt utalni Z. Nagy Ferenc, az ismert parasztpolitikus visszaemlékezéseire. „A közügyekkel foglalkozó parasztemberek között nem kis feltűnést és érdeklődést keltett a »falukutatók« megjelenése: ismert írók falujárásai és állásfoglalásaik a legkényesebb falusi kérdésekben... Magunk között sokat beszélgettünk ezekről a dolgokról, végül Kolozsi László tanító, a helyi pártszervezet vezetője tagja személyes ismeretség révén meghívott két falukutató író. Kovács Imrét és Kerék Mihályt Dévaványára. Külön-külön mindketten eljöttek, nem nagy nyilvánosság előtt ugyan, de a helyi ellenzéki vezetőkkel késő éjszakába nyúló megbeszéléseket tartottunk. A falvak számtalan

olyan szociális problémáját tárták fel előttünk, amelyekről eddig keveset tudtunk... Ezek a beszélgetések kedvező hatással voltak mindannyiunk politikai fejlődésére, az enyéimre is. Határozottabbá, céltudatosabbá, s talán azt is mondhatom, merészebbé tette politikai munkánkat.”²⁴

Ebben a helyzetben a kormány és az uralkodó osztály számára komoly veszélyt jelentett volna, ha az erősödő forradalmi munkásmozgalom kiterjeszti befolyását az elégedetlenkedő parasztságra és az értelmiségi ifjúságra. A kormány, ezt elkerülendő, két fő irányban tesz lépéseket. Egyrészt fokozza terrorintézkedéseit a kommunista mozgalom ellen. Másrészt: „A kormány ebben a helyzetben a vereségét kiheverő és aktívan szervezkedő munkásosztálytól akarja visszatartani a parasztságot és az értelmiségi fiatalságot, s ezért is tűri, sőt többkevesebb diszkrécióval elő is segíti a »népiek« szervezkedését. Így ebben a korszakban és ebben az értelemben a »népi« mozgalom – a mozgalomban résztvevők nagy részének szubjektív szándéka ellenére is – akadályozta a munkásosztály és a parasztság, a munkásosztály és a haladó értelmiség összefogását, és ezzel az uralkodó osztályok érdekeit is érvényesítette.”²⁵ A mozgalom „középréteg” jellege már ebben a kettős funkciójában is megmutatkozott. Ez a jelleg alapvetően rányomta bélyegét minden más ideológiai-politikai megnyilvánulásukra; döntően determinálta ingadozásaikat jobb- és baloldal között. Továbbmenően bonyolítja helyzetüket az az objektív körülmény, hogy a parasztság és az értelmiség nem egységes társadalmi csoportok. Ez tovább lazítja amúgy is laza egységüket és további ingadozások forrása lesz. Ezen okok következtében a „népi írók” táborában állandóan nézetkülönbségek és belső ellentmondások vannak jelen. Az uralkodó osztály a válságból a Gömbös képviselte úton próbált kilábalni. Egyrészt benne látták azt az erős kezét, amely képes a tömegmozgalmakat megfékezni, másrészt Gömbös képviselte azt az irányt, amely a változott helyzetben szociális demagógiájával, jelszavaival képes volt a középrétegekre úgy hatni, hogy ezeket ismét felsorakoztassa az uralkodó osztály mellé. Gömbös programjában a domináns elem a nacionalizmus. Nem kevésbé jellemző rá a szociális demagógia, különböző reformigérek, ez utóbbiak meglehetősen ködös általánosságokba burkolva. Gömbös a középrétegek felsorakoztatásában szerepet szánt a „népi íróknak” is. Zilahy Lajos 1934-ben, átvéve a „Magyarország” c. lapot, megkezdi a „híd” építését a „népi írók” és a Gömbös képviselte jobboldali „reformnemzedék” között. 1935 tavaszán Zilahy Lajos – Gömbös sugalmazására – meghirdeti az Új Szellemi Frontot. Ennek politikai tartalma a „népi írók” és Gömbös együttműködése lett volna, közelebről a lényeges tartalma az, hogy a már meglehetősen széles visszhangot kiváltó mozgalmat a jobboldal felsorakoztassa az ellenforradalmi rendszer oldalán a beígért reformok fejében. Az ötlet körül elég széles sajtóvita alakult ki, amelyben a „népi írók” egyrészt bizalmatlanságukat, gyanakvásukat, másrészt reményeiket fejezték ki a kormány reformigéreteivel kapcsolatban. „Am bíztak-é

Gömbösben a szellemi front írói? Inkább tapogatózásról volt szó. Elsőpörte a Bethlen-rendszert, szüntelen reformokról beszélt, lássuk tehát: csakugyan előbbre lép néhányat? Ha ugyanis tényleg elmozdul politikánk holtpontjáról, akkor legalább remény mutatkozik a »földcsuszamlásra«, így gondolkodott Zilahy Lajos és vele mi is.²⁶ Az Új Szellemi Front igen különböző álláspontot képviselő írók összefogására tett kísérletet. Találóaan jellemzi ezt Bálint György egyik 1935-ben írott cikkében: „Ünnepélyesen hangzó hűségnyilatkozatok sorozatával kezdődött meg a fiatal magyar írók egy részének bevonulása az egység és a tekintély táborába. A menet, mely meglepő tempóban özönlik be a szélesre tárt kapun, eléggé színes összetételű. Régóta »jobbaldalinak« ismert írókon kívül vannak itt egykori, rendíthetetlen »osztályharcosok« is, akik újabban ráébredtek, hogy támogatni kell »minden olyan mozdulást«, ami őszintén akar reformokat, és tömegtől, gyakorlati célkitűzésektől mindig húzódozó, filozófus hajlandóságú szellemi emberek, akikben hirtelen ellenállhatatlan erővel mozdult meg a »reálpolitikai« ösztön. A szélső kollektívizmus és a szélső individualizmus tegnapi képviselőinek különös, ritka találkozása az az új egységfront, mely egyébként már csak azért is figyelemre méltó, mert tagjainak jó része egészen kitűnő író, termékeny és értékes írói oeuvre ad komoly háttérrel s nyomatékot mostani politikai lépésüknek.”²⁷

Az Új Szellemi Front végül is létrejött, de igen rövid idő alatt bármiféle lényegbeli tevékenység nélkül felbomlott, amikor Gömbös tevékenysége világossá tette, hogy a beigért reformokból semmi nem valósul meg. A Gömbös-féle reformprogramhoz fűzött illúziók csödjé nagy politikai csalódása volt a „népi íróknak.” „A napi-politikusok átvették az íróktól a reform stafétabotját, talán nem azért, hogy továbbvigyék, hanem, hogy megfordulva sújtsanak vele” – írja Szabó Zoltán.²⁸ Már ebben a megállapításban is ott van a gondolat, hogy az írók mozgalma az az erő, amely képes felvetni a társadalom különböző kérdéseit. Még nyíltabban fogalmazza meg ezt a gondolatot Németh László: „1934–35-ben volt néhány hónap, amikor azt hittük, na most harapódzik át az apostolok tüze a nemzetre. Az írók látszólag egy nyájban, az országban megindult a gondolkodás jégzajlása, az ország első államférfia, a miniszterelnök jelszavainkkal üti ki ellenfeleit.”²⁹ Ezekben a gondolatokban rendkívül figyelemreméltó az, hogy a Gömbös hirdette reformok és saját reform-elképzeléseik között nem látnak lényegbeli különbséget, sőt, mint más megállapításaik is bizonyítják, úgy vélik, hogy az irodalomban felszínre hozott gondolatok megvalósulnak és ezzel az irodalom vezető szerepe és az írók „igazi” politikusjellege valósággá válik.

A „népi írók” kapcsolatai Gömbös mozgalmával értetlenséget idéztek elő még olyan körökben is, amelyek szimpatizáltak velük. „Meglepetés volt számunkra, amikor hírért vettük, hogy Zilahy Lajos ezeknek az íróknak egy részével, néhányuk képviselőjében megegyezésre jutott Gömbössel, aminek írásos dokumentumaival is találkoztunk. Ez a szövetkezés bizony sokunkat meglepett. A falukutatók követeléseinek teljesítését kétség-

telenül bele lehetett illeszteni abba a »reformpolitikába«, amit Gömbös meghirdetett, de míg mi úgy gondolkoztunk, hogy nyugtával dicsérjük a napot, lássuk meg az életben, hogy mit fognak megvalósítani a beígért reformokból, Zilahy és barátai elébe mentek Gömbösnek, bizalmat nyilvánítottak egy politikus iránt, aki ellensége lehetett Bethlennek, de úgy gondoltuk, inkább személyes versenytársa, mintsem az általa képviselt politikai rendszer tényleges reformátora. Tévedtünk volna Gömbös Gyula megítélésében? Nem sok időre volt szükség, hogy bebizonyosodjék: Zilahyék tévedtek a bizalmukkal és jóhiszeműségükkel.³⁰ Rendkívül találóan állapítja meg Bálint György e kapcsolat elemzésénél, hogy „ezek az írók mozgalmuk ideológiaihiányát és bölcséleti légürességét harcias frazeológiával vagy legalábbis harcias hanghordozással kénytelenek pótolni. Szerepük tehát végső fokon abban merül ki, hogy izgatott hangon hirdetik a mérsékletet.”³¹

Kétségtelen, hogy a „népi írók” eme közeledése Gömböshöz csökkentette befolyásukat baloldali körökben. Ugyanakkor ez a tény, ez a kétségtelen hiba, ez a tévedés ürügyet szolgáltatott arra, hogy később a Márciusi Front alakulásakor, a résztvevők részbeni személyi azonossága alapján a két szervezkedést azonosítsák. Ez az azonosítás nem kevésbé súlyos tévedés volt.

A Gömbösből való kiábrándulásnak, az Új Szellemi Front csődjének volt pozitív következménye is. Rombolta az írók illúzióit, megmutatta azt, hogy az uralkodó osztály egyetlen csoportja sem képes mélyreható reformokra. „Az »új szellemi front« kezdeményezései és küzdelmei rendre vereséget szenvedtek” – állapítja meg Féja Géza.³² Németh László is a „Nagy Csalásról” beszél 1935-ben, „amikor eloszlott a hazug remény, a fölülről segítése. Nem fölülről, alulról kell segíteni, vállalva a sorsközösséget”.³³ A csalódás hatására a „népi írók” egy része visszahúzódik, de a kiábrándulás másrészt egy tényezőként közrejátszik abban, hogy többségük a „Válasz” körül csoportosulva együtt marad és balra tolódik.

Világosan kell látni, hogy a „népi íróknak” a kormányhoz való eme közeledése nem volt fenntartások nélküli. Ezekben a fenntartásokban a mozgalom résztvevői döntő többségének szubjektív jóhiszeműsége jelenik meg. A jó szándék, a jóhiszeműség mellett azonban adott egy sor olyan tényező, amely elősegíti, mintegy determinálja ezt a közeledést. Az értelmiség objektív helyzete következtében ingadozó természetű. Sok szál köti az uralkodó osztályhoz, attól még válságos állapotában sem szakad el teljesen. Ugyanakkor valami újat keres a régi kormányzati rendszerrel szemben, így kapóra jön neki a látszólag újat hozó, de a régi rend lényegét megőrző Gömbös-féle politika. Így az értelmiségi fiatalság újhoz történő tájékozódási kísérlete egy, csak a látszat szférájában újnak mutatkozó irányhoz kötődik. Másik jelentős tényező a politika szférájában az, hogy a KMP politikája a népfront meghirdetése előtt nem minden vonatkozásban volt helyes a közép- és baloldali pártokkal kapcsolatban. Erre utal a KMP KB 1936. januári Elvtársi levele, amely

helytelenítette, hogy korábban az összes ellenzéki pártokat azonosították a fasizmussal.³⁴ A mi vonatkozásunkban ez azt eredményezte, hogy nem ismerték fel azt, hogy a fiatal értelmiség e tájékozódást kereső része kifejezi ugyan az értelmiség válságát, de a válságból, minden ideológiai és politikai bizonytalanság ellenére a forradalmi munkásmozgalom eszmei, politikai és szervezeti támogatásával a munkásmozgalomhoz is vezethet út, és létrejöhetnek a fasizmus elleni széles körű összefogás elemei. A közeledésben ideológiai oldalról is szerepet játszott két fontos tényező. Az egyik a nacionalizmus, amely több-kevesebb mértékben jelen van a „népi írók” gondolatvilágában, és mint egy, különböző áramlatokat meghatározott, egységbe fogó mozzanat jelentkezik. A másik fontos ideológiai közelítő elem az, hogy legalábbis a vezető ideológusoknál, a „népi írók” történelemfelfogása, társadalomszemlélete lényegében ugyanazon elméleti alapokon nyugszik, mint az uralkodó osztály érdekeit kifejező hivatalos „szellemtörténeti” felfogás. (E problémakörök részletes elemzése a tanulmány további részeiben történik meg.)

A külső feltételek közül nem elhanyagolható Hitler uralomra jutása Németországban, ami szélesen kifejlesztett szociális demagógiájával, a nacionalizmus felszításával, „gyökeres változások” hirdetésével a külső és tájékozatlan szemlélő számára átmenetileg a válságból való „nemzeti” kiút látszatát adhatta. Egyben ez a munkásmozgalom vereségét is jelentette és ezzel erősítette azt a „népi írók” egy részénél meglévő téves elképzelést, hogy a munkásmozgalom történelmi szerepét már eljátszotta. A Gömbössel kapcsolatos illúziók megmutatták e mozgalom gyengeségeit, de azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a „népi írók” mozgalmának súlyos tehertétele, bizonyos értelmű tragédiája volt az, hogy mozgalmárrá szerveződésük első kísérlete éppen az Új Szellemi Fronttal esett egybe. Bár csak teoretikus kérdésfeltevés, de egészében nyilvánvaló, hogy a „népi írók” mozgalmának történelmi útja sok vonatkozásban más, pozitívabb lett volna, ha szervezkedésük első kísérlete nem a kormányhoz való közeledést reprezentálta volna, hanem a munkásmozgalom, a Kommunista Párt vezetésével történt volna.

A Gömbössel kapcsolatos illúziók csődjé, az ezzel összefüggő belső válság is megmutatta már, hogy a „népi írók” mozgalma nem tekinthető minden vonatkozásban egységesnek. Erre utal Erdei Ferenc is 1941-ben írott cikkében visszatekintve „hőskorukra”: „csak a hangulat s a politikai felfogás legáltalánosabb elemei voltak közősek köztünk, mindig, valahányszor programot akartunk fogalmazni, nyilvánvalóvá lettek az eltérések”.³⁵

Ebben az aspektusban látni kell azt is, hogy a Gömbössel kapcsolatos csalódás nem mindenkinél és nem minden illúzióval való leszámolást jelentett. Ez a tény egyébként azt mutatja, hogy nem elsősorban egyéni kvalitásokról és tévedésekről, hanem meghatározott társadalmi csoportok helyzetének és érdekeinek kifejeződéséről van szó. Németh László még 1940-ben is így emlékezik vissza: „Ha a Gömbös Gyula helyén

akkor egy egészségesebb, bátrabb és eszelesebb ember áll, a mostani próba egész más magyar nemzetet talál itt.”³⁶ Majd Kozma Miklósról emlékezve, akit egyébként Gömbösnél magasabbra értékelt, így ír: „Minél jobban távolodunk az 1935. évtől, annál többen látják be, hogy ez volt a magyarság utolsó hatalmas alkalmja. Ekkor lehetett volna magunkat a nagy történelmi megpróbáltatásokra igazán rendbe szednünk. Gömbös megfűtötte a nyitány kürtjeit: azután nem következett semmi. A választások, az országgyűlés, az első intézkedések: minden csalódás volt. S a háttérben: hahotára készen a rosszakarat imént még megszeppent kara. Májusra, júniusra nyilvánvaló volt, hogy nemcsak a reformból nem lesz semmi, de író támogatói is kompromittálták magukat.”³⁷ E megállapításokból két igen fontos mozzanatra kell a figyelmet felhívni. Az egyik az, hogy e felfogás szerint a magyarság számára a megújulás, a problémák megoldásának útja azon reformok megvalósítása, amelyeket részben az írók, részben Gömbös hirdetett. A másik, hogy Németh László a hibát lényegében nem látja, nem a Gömbössel való szövetkezésben látja a problémát, nem társadalmilag közelíti meg a kérdést, hanem Gömbös emberi gyengeségében látja azt az okot, ami megakadályozta a reformok megvalósulását. Ez a szemlélet megakadályozza, hogy a társadalom tényleges erőviszonyait felmérje és a valódi mozgatórugókat feltárja.

Ebben az 1935-ig tartó szakaszban vált Németh László a mozgalom fő ideológusává. Ekkor érleli ki azokat az alapvető gondolatokat, amelyek többsége a „népies” ideológia fő alkotóelemévé vált és megmaradt végig annak, még akkor is, ha nem minden elem és nem minden fejlődési szakaszban egyforma erővel jelentkezett, a mozgalom politikai felszínén. Ebből a szempontból Németh László a mozgalom központi alakja, bár személye és eszméi időnként átmenetileg háttérbe szorulnak.

*Jegyzetek**

*A jegyzeteket az eredeti közlemény formájában közöljük (a szerk.).

1. Révai József: Válogatott történelmi írások. II. köt. 45. old. Kossuth, 1966.
2. A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. 196. old. Kossuth, 1964.
3. Féja Géza: Viharsarok. 19. old. Magvető, 1957.
4. Németh László: Kisebbségben. IV. köt. 206. old. Magyar Élet kiadás, 1942.
5. A Márciusi Front 12 pontját lásd: Válasz, IV. évf. 4. szám, 256. old.
6. Erdei Ferenc: Hőskorunk. Kelet Népe, VII. évf. 8. szám, 4. old.
7. A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. 196. old. Id. kiadás.
8. Balogh Edgár: Hét próba. 365. old. Szépirodalmi, 1965.
9. Uo. 11. old.
10. Fábry Zoltán: Kúria, kvaterka, kultúra. 160. old. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1964.

11. Balogh Edgár: A regősjárástól a szociográfiai intézetig. Erdélyi Fiatalok, I. évf. 6. szám, 84. old.
12. Demeter János: Az erdélyi magyar ifjúság kapcsolatai a néppel. Erdélyi Fiatalok, I. évf. 1. szám, 6. old.
13. Mikó Imre: Az ifjúsági szervezkedés társadalmi iránya. Erdélyi Fiatalok, I. évf. 10. szám, 149. old.
14. László Dezső: Az erdélyi magyar ifjúsági mozgalmak mérlege. Erdélyi Fiatalok, IV. évf. 1. szám, 3. old.
15. Vita Zsigmond: A Tanú harca egy új magyarságért. Erdélyi Fiatalok, VI. évf. 2. szám, 59. old.
16. Ortutay Gyula: Írók, népek, századok. 394. old. Magvető, 1960.
17. Féja Géza: Szabadcsapat. 264. old. Szépirodalmi, 1965.
18. Uo. 217. old.
19. Németh László: Készülődés. I. köt. 39–40. old. Magyar Élet, 1941.
20. E belső helyzet leírásában Kónya Sándor: Kísérlet a totális fasiszta diktatúra megteremtésére Magyarországon (1932–1935) c. kéziratban levő disszertációjának megállapításaira támaszkodom.
21. A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. 203. old. Id. kiadás.
22. Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom 1936–1945. 64. old. Kossuth, 1965.
23. Kovács Imre: A parasztleletforma csődje. 16–17. old. Bolyai Akadémia kiadása, 1940.
24. Z. Nagy Ferenc: Ahogy én láttam... 89–90. old. Gondolat, 1965.
25. A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. 203. old. Id. kiadás.
26. Féja Géza: I. m. 365. old.
27. Bálint György: A toronyőr visszpillant. I. köt. 381. old. Magvető, 1966.
28. Szabó Zoltán: A politika betörése. Válasz, II. évf. 5–6. szám, 366. old.
29. Németh László: Kisebbségben, IV. köt. 220. old. Id. kiadás.
30. Z. Nagy Ferenc: I. m. 89. old.
31. Bálint György: I. m. I. köt. 383. old.
32. Féja Géza: I. m. 374. old.
33. Németh László: A minőség forradalma. VI. köt. 403. old. Magyar Élet, 1943.
34. Erre vonatkozóan lásd: Kállai Gyula: I. m. 32. old.
35. Erdei Ferenc: I. m. 4. old.
36. Németh László: Kisebbségben. IV. köt. 220. old. Id. kiadás.
37. Uo. 325. old.

Történeti szempontok a „népi írók” mozgalmának megítéléséhez (Befejező közlemény)

(*Alföld*, XVIII évf. 2. szám, 1967. február, 59–65.;
mindkét részlet az 59. oldalról való.)

Az 1935-től 1938-ig terjedő periódus a „népi írók” mozgalmának a csúcspontja, politikailag és irodalmilag egyaránt. Politikailag csúcspont ez a szakasz azért, mert a mozgalom ekkor kerül legközelebb ahhoz, hogy saját nacionalizmusát leküzdve, túllépve parasztközpontúságán, eszköze és eleme legyen egy, a faszizmus és az összefonódott nagybirtok-nagy-tőke elleni, demokratikus munkás-paraszt összefogásnak. Világosan jelzi ezt a *Márciusi Front* megalakulása, valamint annak programja. [...]

Irodalmilag is ez a periódus a mozgalom csúcspontja. Ekkor születnek a nagy visszhangot kiváltó legjobb „falukutató” írások. (*Darvas József, Illyés Gyula. Veres Péter, Kovács Imre, Erdei Ferenc, Féja Géza, Ortutay Gyula, Szabó Zoltán* írásai.) E műveknek igen nagy jelentőségük volt a magyar falusi társadalom szociális valóságának feltárásában. Így van ez, még akkor is, ha e művek egynémelyike megmarad a tények felszínén és a „valódi” mellett az „igazit” csak részben tartalmazza. Bálint György írja: „Hálásan köszönöm magának, Szabó Zoltán, hogy feltárta ezt a helyzetet. Gyönyörű munkájában majdnem minden benne van, amit el lehetett mondani. Talán csak egyvalami hiányzik belőle: a szenvedők iránti szeretet mellett mintha hiányozna a gyűlölet mindama körülmények iránt, melyek a szenvedésért felelősek. Maga ezt a könyvét a *népről* írta, hogy segítséget kérjen számára *másoktól*. Azt hiszem, legközelebbi könyvét a *néphez* kell írnia, hogy megvilágítsa előtte kegyetlen sorsának okait, és hitet, lendületet adjon neki, *hogy önmagán segíthessen*.”

A „harmadik út” és a magyar társadalom haladásának kérdései (II.)

(*Alföld*, XIX. évf. 6. szám, 1968. június, 51–59.)

A politika síkján az uralkodó eszme mind a kapitalizmus, mind a szocializmus elvetése. Gondolatilag ehhez szolgál igazolásul az a megfontolás, amely mindkét társadalmat a „lélektelen ráció” rendszereként tünteti fel és ábrázolja. Ilyen minőségben és ebben az értelemben mindkettő ellensége az egyéniségnek, a sokszínűségnek, a „minőség”-nek. Ezért egyik rend sem adhat megoldást a XX. század válságának, nem vezeti ki Európát egyik áramlat sem a krízisből, adott formájában mindkettő elavult. Ugyanilyen megfontolásokból nem oldja meg egyik rendszer sem a magyarság problémáit. Annál is inkább nem oldhatja meg, mert a magyar nemzet belső természete, kis lélekszáma és földrajzi helyzete következtében a „minőség” hordozója és képviselője kell, hogy legyen szükségképpen. A kapitalizmus is és a szocializmus is olyan kultúra, amelyet az ész irányít, bennük mennyiségi szemlélet uralkodik. A magyar nemzet haladásának biztosításához ezek helyett a „minőség forradalma”, a „minőség” uralomra juttatása kell. A magyar társadalomnak csak olyan társadalmi berendezkedés hozhat megoldást, amely minden területen – a gazdaság, a politika, a kultúra és a tudomány, az egyéni viszonyok stb. területén – a „sokszínűséget” értékeli. Mindkét egyszemélyiséget képviselő úttól el kell fordulni, bel- és külpolitikában egyaránt a „harmadik oldal”-t kell képviselni és a „harmadik út”-at megvalósítani. A politikai eszmék legáltalánosabb vonatkozásaiban tehát a kapitalizmus és a szocializmus egy szintre helyeződik, a haladás szempontjából azonosan értékelődik. [...]

Ez az antikapitalizmus a szó pontos értelmében nem szocialista jellegű, vagy, ha a szocializmus kifejezést általában az antikapitalizmussal azonos értelemben használjuk, romantikus szocializmus. Tudományos értelemben nincs itt tehát szó a kapitalizmus, vagy pontosabban a magántulajdon viszonyainak forradalmi tagadásáról, hanem olyan romantikus kapitalizmusellenességről, amely elvet ugyan egy sor kiteljesedett ellentmondást e társadalmi alakulatban, de megőrzi magának a társadalmi rendnek az alapjait. (53.)

Az európai kultúrát és ezzel együtt Európát is a ráció egyoldalúsága sodorta válságba. A kultúra válsága nem más, mint a „minőség” elvetése, a kultúrát tápláló alapoktól való elszakadás. Ez idézi elő a kor két társadalmi rendszerének, a kapitalizmusnak és a szocializmusnak a válságát. Ezzel a szituációval együtt létrejöttek az európai gondolkodás-

ban azok a szellemi-gondolati irányok, amelyek az új kultúra csírái és előfeltételei, és mint ilyenek megújulást eredményeznek és kivezethetik az európai kultúrát a válságból. Lényegében ez a „szellem” megújulása, a „minőség” újjászületése, a sokszínűség, az irracionális mélység helyreállítása, illetve mindennek gondolati állítása és igazolási kísérlete. A XX. század úgy jelenik meg ebben az ideológiában mint olyan, amely elismeri a változatok gazdagságát és ezzel újjászületést idézhet elő a kapitalizmus és a szocializmus által egyszínűvé tett Európában. Ebben a folyamatban elvileg jelentős szerepet tölthet be olyan nép és nemzet is, amely számbelileg nem veheti fel a versenyt a nagy európai népekkel és így a „mennység” versenyében nincs reménye. Itt a kis nép is lehet nagy, mert ez is hordozhatja és kifejezheti a „minőséget”, a sokszínűséget, képviselheti a változatok gazdagságát. Így lehet a „minőség forradalma” a magyarság megmentője. A magyar nemzetnek fennmaradása és haladása érdekében ezt a szellemi sokszínűséget kell képviselnie a ráció szűrkéségével, a mennység uralmával szemben. Ez lehet a magyarság szerepe és történelmi küldetése Európában. A legnagyobb szorongásból így nyílik kiút a magyarság számára, a szűkségből erényt csinálhat szerepének és sorsának vállalásával. Ez nemcsak általában vett lehetőség, mert a magyar nemzetnek ehhez a szerephez megvannak az adottságai – véli ez az ideológia. (56.)

Végző következtetésként a „harmadik út” e formájáról a következőkhöz jutunk. A „magyar radikalizmus” nem volt képes megoldani a parasztság és a magyarság problémáit mindenekelőtt azért, mert ezt a munkásosztálytól és annak politikájától függetlenül akarta megtenni. Így az általa javasolt „nemzeti” megoldás sem volt sem nemzeti, sem pedig megoldás. Ebben nem utolsó tényezőként játszik szerepet az, hogy megkísérelte a magyar társadalom haladását elszigetelni a nemzetközi haladás fő áramlatától. A haladásként megjelölt út nem valóságos haladás, hanem önmagában utópia, mint ahogyan az a hozzávezető út is. Ez az általános szintű utópia pedig konkrét tartalmában haladó és konzervatív elemek összessége lehet. Azt azonban, hogy a konkrét feltételek között ezek közül melyik vezető áramlatként előtérbe, nem maga az áramlat határozza meg, hanem az alapvető osztályok erőviszonyai és a mozgalom társadalmi bázisának ettől függő ingadozásai. A magyar társadalom haladásának kérdéseit reálisan csak a munkásosztály bázisáról és érdekeiről lehetett és lehet megoldani, elméletileg és gyakorlatilag egyaránt. (59.)